

MODERN TOPLUMDA YALANIN GÜNDELİK HAYATTAKİ DÖNÜŞÜMÜ

Engin **BATTALOĞLU**

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Kitabın Adı: Hakikat Sonrası Çağ

Yazar: Ralph KEYES

Çeviri: Deniz Özçetin

Yayınevi: Delidolu

“Bir toplulukta efsaneler ve mitler bağlılığa katkıda bulunur. Topluluk bağlarının yokluğunda, bunun tam tersi bir etkisi olabilir: Yalan söylemenin kolaylaştırıldığı ve güvenin değer kaybettiği bir bağlama katkıda bulunur, çünkü kimse neyin efsane neyin gerçek olduğundan emin olamaz.”

Hakikatin karşısında “yalan” hiç bu kadar görünür olmamıştı. 2004 yılında yazılan Hakikat Sonrası Çağ isimli Ralph Keyes kitabı bize modern toplumun yalan ve yalancılara nasıl baktığını, yaşadığımız çağda yalanın nasıl değerli görüldüğünü, pragmatist ve postmodernist bakış açıları ile siyaset, akademi, hukuk, psikoloji alanlarında hakikatin nasıl ikinci planda kaldığını anlatıyor.

“Bu kitap tüm yalan ve yalancılara karşı bir isyan çığlığı değil. Daha ziyade, gündelik yalanlar, bu yalanların birbirimizle olan ilişkileri ve toplumun genelini nasıl etkilediğine dair bir kaygı ifadesi”

Keyes’in kaygıları 14 yıl sonra hangi aşamada? Bunu anlayabilmek için kitabı okumak hatta notlar alıp sosyolojik bakış açısıyla tartışmak gerekir. Günümüzde Keyes’in kaygılarına ne ölçüde katılabileceğimiz tartışmalı olsa da “post-truth” bir çağda yaşadığımız bir gerçekliktir.

Bunu en net Amerikan Başkanı Donald Trump’ın “En İyi Yalan Haber Ödülleri”ni anons ederken görebiliriz. Artık yalanlar daha nazikçe söyleniyor. Keyes buna gerçeği örtmek için uydurulmuş muğlak ifadeler diyor. Bunlardan bazıları” Zenginleştirilmiş gerçek, neo gerçek,

Journal of Social Sciences and Humanities:

yumuşak gerçek suni gerçek” gibi ifadelerdir. Modern toplumda bir yalanı söylemek sanki hakikati örtmek değil de yalanı iyi söyleyebilmek hakikatle eşdeğer bir gerçeklikmiş gibi algılanıyor. Keyes yalanın ne şekilde mazur görüldüğünü kitap boyunca vurguluyor. Özellikle iş başvurularında yalan söyleyen kişilere getirilen yorumlar bir zaman sonra şöyle olmaya başlıyor. “İş başvurusunda yalan mı söyledi? Bırakın yapsınlar... Bu onun işi ne kadar çok istediğini gösterir.”

“Yalan söyleme ihtiyacı daha fazla sözcük gerektirdi ve bilişsel güçleri genişletti. Yalanlar yumurtlayıp sonra da bunları yutturmak, Homo sapiens beyninin yeni sinapslar geliştirmesini sağladı.”

İkinci bölümde Keyes “Yalan Söylemenin Kısa Tarihi” adı altında bizlere yalan söylemenin nasıl bir evrim geçirdiğini anlatıyor. Topluluklarda yalanın neyi ifade ettiği, yalanın işlevi üzerine kısa bir analiz yapıyor. Ayrıca “truth” kelimesini de irdeleyen Keyes kelimenin sadakat, bağlılık ve güvenilirlik gibi anlamlarda da kullanıldığından bahsediyor. Burada dikkatimizi çekmek istediği nokta, topluluk bağlarını işaret eden bir kelimedeki olması. Yani “birlikteliğimiz neye bağlı?” dersek, bunun cevabı: bir toplulukta birbirimize olan güvenimize ve birbirimize olan sadakatimize bağlıdır. Topluluk aynı zamanda eşler arası sadakatin kitlesel olanını ifade ediyor. Ancak bu topluluk üyeleri aynı güvenilirliği kendinden olmayan kişilere göstermezlerdi. Yani kendinden olmayana bir yükümlülükleri yoktu. Doğruluk kendinden olan ile bağ kurmanın anahtarı iken kapı dışarı için kapı eşiği yükümlülüklerin bittiği noktaydı. Bu gibi durumlar sahaya çıkan antropologlarında güvenilir veriler toplamasındaki en büyük engeldir. Bu durum Keyes’in kitabında şu örnekle geçiyor: “Mead Coming Of Age in Samoa [Samoa’da Reşit Olmak] kitabında anlattığı saha çalışmasını tamamladıktan altmış yıl sonra, çalışmasına katılanlardan biri gazeteciye şöyle demişti: “Bildığınız gibi Samoalı genç kızlar iş şaka yapmaya gelince müthiş yalancıdırlar, fakat Margaret bizim uyduruk hikayelerimizi gerçekmiş gibi kabul etti.” (s.38) Biz ve bizden olmayanların farkını teolojik kaynaklarda da görebiliriz. Birçok din dürüstlüğü emretse de bazı istisnai durumları alt metinlerinde farklı şekilde bizlere gösterebilir.

Augustinus, yalan söylemek insan kalben gerçeğe sadık olduğu sürece günah değildir, diyen çağdaşlarına karşı çıktı. Yabancıları “hakikat cemaatindeki komşularımız” olarak görmeyip onları kandırmanın kabul edilebilir olduğunu öne süren anlayışı çürütmek için özel çaba harcadı. Bağlılık duymamız gereken tek toplum hakikat toplumdur. Bu, yakınlarla duyulan sadakatten bir ilkeye duyulan sadakate doğru önemli bir kaymayı gösteriyordu. Augustinus’a göre yalan- yalnızca yakınlarına değil- kime söylenirse söylenin yanlıştı. (s.44)

Sonraki bölümde ise Keyes dürüstlük bağlarımızı sosyolojik bakış açısıyla irdelemeye başlıyor. Topluluğu daha geniş bir açıdan ele alarak topluluğun en temel bağının hakikat olduğu vurgular. Topluluğun kendi kendini denetleme özelliği vardır. Bunun için dedikodu çok önemlidir. Yani dedikodu topluluk içinde bir denetleme mekanizmasıdır. Toplulukta herkes birbirini yakından tanır. Bunun içinde hiçbir insan topluluk içinde kendi hakkındaki palavraları bir başkasına yutturamaz. Bir toplumda yalancı olmak topluluğun var olmadığı (birbirine karşı sorumlulukları olmayan) bir yerde yalancı olmaktan daha zordur.” Topluluktaki yakın temas onların dürüst olmalarını zorlayıcı bir etkidir. Araştırmalar yakın temasta bulunanların birbirlerine daha az yalan söyledikleri doğruluyor.” (s.53) Bu sebeple birbirini yakından tanıyan topluluk bireylerinin birbirleri üstünde hem denetim hem de zorlayıcı etkileri vardır.

Peki yalan biz ve öteki kavramına göre değişirken kişiden kişiye göre de değişir mi? Keyes buna “evet” diyor. İnsan, yüzünü bir defa göreceği kişiye göre sürekli görme ihtimali olanlardan daha fazla yalan söyleme eğilimindedir. Bu kişilerle karşılaşma ihtimalimizin en yüksek olduğu ortamlar ise anonim ortamlardır. “Hakikat sonrası durumda insanlar arası bağların yıpranması hem sebep hem sonuçtur. Kendisini diğerlerine bağlı hissetmemek yalan söylemeyi kolaylaştırır ki bu da daha sonra yeniden bağlantı kurmayı zorlaştırır.” (s.58) Keyes daha öncede: “Hakikat sonrası çağın en temel sebebi ahlaki çöküşten ziyade eyaletler arası otobanlar, U-Haul komyonetleri ve evlerin bahçelerine dikilen “satılık” ilanlarıdır. Aldatmacanın yükselişi, etiğin düşüşünden ziyade topluluğun çöküşüyle ilgilidir.” diyerek toplumsal çöküşe dikkat çekmiştir. İşte bunun sebebi aldatmacayla birlikte bozulan bağların onarılamaz hale gelmesidir. İnsanların sürekli olarak daha fazla yalan

söyleme alanları araması, bu alanları arttırması ve anonim alanlarda kendilerini ifade etme biçimlerini içselleştirmesi toplumun çöküşüyle yakından bağlantılıdır. Buradaki toplumsal çöküş aklımıza Sennet'in "kamusal insanın çöküşünü" getiriyor. Çünkü yalan söyleme eylemi de diğer eylemler gibi karşılıklı yapılır. Yani insan yalan söylemek, hakikati gizlemek, kusurunu örtmek, haksız kazanç sağlamak, dalavere çevirmek, haksız rekabet, sahte özgeçmişlerle övünmek ve bunu bir kazanca çevirmek için hep bir muhataba ihtiyaç duyar. Bunun da karşımıza toplum içinde var olmuş insanı çıkarması beklenir. Ancak durum bunun tam tersidir. Topluluğun bir araya gelmesi için güvenilir dürüst insana ihtiyaç vardı ancak Keyes'e göre modern toplumda böyle bir durum yok. Keyes burada daha ileride göreceğimiz şeyin izlerini sürüyor. İzinde olduğu şey: "Bu, kabilesi olmayan kabileciliktir." (s.188)

Karşılıklı yükümlülükler, dürüst davranışın vicdandan çok daha güçlü bir kaynağıydı. Yalan söylerken yakalandığında utanç duyması için kişinin onu yargılayacak bir grubun üyesi olması gerekir. Çoğu insan çoğu zaman böyle bir grubun üyesi olmuştur: Kabile, klan, topluluk..."

Keyes'e göre: "Doğruluk, topluluk bağlarını güçlendirdiğinden, hayatta kalmayı sağlıyordu. Dürüstlüğe önem veren kabilelerin sayılarını sürdürme olasılığı daha yüksekti." Ancak önceki bölümlerde dışarıdan olanlara yani topluluk içinden olmayanlara yalan söylemek daha kolay ve topluluk tarafından kabul edilebilir bir şey olduğunu gördük. Yani topluluk için hakikat insanı bir arada tutan bir değer, uyulması gereken bir normdur. Hatta söylenen yalanlar da topluluğun kontrolü altındadır.

Keyes modern toplum öncesinden bahsederken: "O zamanlar sahtekarlık yapmanın ağır sonuçlar yarattığı birbiriyle sıkı fıkı topluluklarda yaşıyorduk. Günümüzde yalan söyleme fırsatları sürekli mevcut; yalanları gizleme araçları bol ve yakalanmanın cezaları oldukça hafif." diyor. "Günümüzde" derken modern toplumu kastediyor. O zaman topluluk ve toplum arasında bir ayırım yapmamız gerekiyor. Topluluk yazara göre daha geleneksel yapılar içinde bulunan gruplar, daha çok kabile klan gibi yapılardır. Bu gruplarda insanlar birbirlerini daha yakından tanır ve sürekli bir takip mekanizması vardır. Kurallar

ve cezalar açık ve nettir. Bir normun dışına çıkmak grup içinde hoş karşılanmaz. Kişi kendi varlığını gruptan ayrı görmez. Ölümsüzlük stratejisi kendi varlığının anlamını da verir bize. Toplum ise topluluğa göre daha kurumsal yapıları içinde barındırır. Kurumsal ilişkilerle birlikte insanlar daha profesyonel bir yapıya doğru evrilmiştir. Darvine göre topluluk dürüst davranışlar göstererek hayatta kalma şansını devam ettiriyordu ancak toplum içinde dürüstlük kadar yalancılıkta hayatta kalma çabasıdır.

Bu bölümden sonra Keyes daha çok modern toplumlarda gördüğümüz insan tipinin aldatma yöntemlerine eğiliyor. İlk olarak “izlenim yönetimi” kavramı ile insanların başkalarının gözünde nasıl görünmek istediklerini profesyonel olarak yönetmek istediklerinden bahsediyor. Amerikan mitlerine atıflar yaparak Amerikalıların bu modern insanın öncüsü olma yolunda hangi aşamalarını geçtiğini ele alıyor. Amerikalıların kendileri için istedikleri gibi tarih yazmasını, istedikleri izlenimi profesyonel bir biçimde oluşturduklarını, çoğu şeyi gereğinden fazla şişirdiklerini, ihtiyaç duydukları zaman yeniden yarattıkları benliklerini gözler önüne seriyor.

Şişirme, Birleşik Devletlerde bir sanat formudur. Bunun özellikle iki sebebi vardır. 1) Amerika yalnızca kendi kaderlerinin değil, aynı zamanda kimliklerinin de kontrolünü elinde bulundurduğunu düşünmekten hoşlanan göçmenler ve onların soyundan gelenlerin uygarlığıdır; 2) Amerikalılar sürekli hareket halindedir; sürekli olarak başkalarına kendilerini tanıtırlar ki bu süreçte de geçmişlerini yeniden yazmanın cazibesine kapılırlar. (s. 74)

Gerçekleri sorgulamamak modern insanın en tipik özelliklerinden biri haline gelmiştir. Keyes's göre bu bir anlaşmadır. İnsanlar birbirlerinin yalanlarının peşine düşmezler. Hakikati aramazlar. Çünkü modern toplumun insanı ideolojiler ya da büyük anlatılar etrafında toplanmaz. Kimlik inşası toplumsal değil kişiseldir. Bu kişisel kimlikler gerçekleri yansıtmaz. Daha çok kişinin istediği şeyleri öne çıkartır hatta gerçekte olmayan şeyler üzerine kurgulanmıştır. Bu durumda modern insanın diğer insanlarla bir anlaşmaya gitmesi gerekir. Keyes'e göre bu anlaşma şunu içerir: “Eğer sen benim kendime dair anlattığım hikayeleri sorgulamazsan, ben de seninkileri sorgulamam. Sonuçta o kadar büyük

bir kısmımız kimliklerini baştan yaratmıştır ki çağdaş toplum bir şekilde görüldüğü gibi olmayan insanlarla tıka basa dolmuştur. (s.80) Modern toplum bu tip anlaşmalarla yalanı ve yalancıyı meşrulaştırır.

Bu noktadan sonra Keyes günümüz akıl hocaları ve rol kesenlerini bizlere tanıtıyor. “Bize güvenilir etik rehberler sunan kabile şefleri, şamanlar, komşular veya geniş aileler artık olmadığından terapistler, avukatlar ve politikacıların yol göstermesini bekleriz.” (s.149) Yeni dünyada toplumun önde gelenleri bunlardır. Bunlar yeni “etik” sistemin uygulayıcılarıdır. Toplumun kilit noktalarında bulunurlar.

Eğer hakikat ve yalan anlayışının neden daha belirsiz, daha göreceli, daha esnek hale geldiğini merak ediyorsak, dikkate almamız gereken önemli etkenlerden biri hukuk sistemimizdir. (s.155)

Hukukun uygulayıcıların hakikati savunmaması beklenemez ancak onların hakikat anlayışları tanıkların ve delillerin doğruladığı şeyin dışına çıkmaz. Ancak hakikat hâkim ve jürinin doğruladığı şeyin çok daha ötesinde olabilir. Bunun nedenini Keyes: “yasal hakikatlerin gerçek hakikatlere uygunluğu, en iyi ihtimalle, arada bir sağlanır.” (s.156) der.

Yeni hakikat temsilcilerin bir diğeri ise politikacılarıdır. İş bu ya bunların çoğu da avukattır. Bu kesimin hakikat anlayışını temsil eden en güzel sözü ise yine Keyes bu kitapta söylemiştir: “politikacılar arasında “İşe yarar mı sözü?” sözü, “Doğru mu? sözünden çok daha yaygındır. Bu sanki yalan söylemiyormuş gibi yalan söyleyebilen bir kafa yapısına işaret eder.” (s.162)

Hakikate yönelik postmodern tutumlar, akademinin duvarlarından sekmiş ve doğruları söyleme kararlılığımızın zedelenişinin başlıca kaynaklarından biri haline gelmiştir. (s.191)

Keyes, akademinin son dönemde popüler olmuş postmodernist bakış açısını da eleştirmektedir. Bu bakış açısı gerçek olana, doğru olana ya da dürüst olmayan davranışlara bir görecelik getirmiştir. Bu görecelik hakikatin saflarında yer alanları güçsüz düşürmüştü hatta çoğu yerde etkisiz kılmıştır. Zayıf etik ilkelerin gün yüzüne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda toplumsal olana hizmet etmekten çok

Journal of Social Sciences and Humanities:

olayların nasıl algılandığının önemi üzerinde durmuş ve dürüst olmayana daha fazla alan sunmuştur.

Sonuç olarak Keyes şu soruyu soruyor: “Toplum sahtekarlığı kolaylaştırır mı, zorlaştırır mı?”. Elbette ki dürüstlüğün bir piyasa değeri vardır. “İnsanların dürüstlüğü grupların bağlarını güçlendirir.” Hakikati savunmaktan öte uygulayıcısı olmak toplumsal anlamda refahın sağlanmasının önünü açar. Hakikat hala yalanın, sahtekarın, gelişigüzel hukuk uygulamalarının ve topluluk bağlarını gevşeten akademik palavraların karşısında duran bir kavramdır. Hakikat bu bağlamda geleceğin en büyük garantörüdür. Hakikatin bariz düşmanı ise düşüşe geçen topluluk hissidir.